

Slavica PEROVIĆ*

POJMOVNA METAFORA *MUŠKARAC* U CRNOGORSKOM KULTURNOM SCENARIJU^{†**}

Apstrakt: Ovaj rad se bavi pojmovnom metaforom *muškarac* i osnovna je pretpostavka da će pojedinačne konceptualizacije datog pojma biti kulturno saobražene zahvaljujući dominantnom kulturnom obrascu i pojmu porodice koji je u implikaciji. Za očekivanje je da će se pored opšte ustanovljenih pojmovnih metafora (univerzalije) pojaviti i one kulturno specifične (varijacije), koje će generisati kontekst. Mehanizme koji ih motivišu i, eventualno, ograničavaju daćemo kroz princip preslikavanja domena (Kövecses 2005, 2008), a bogatu konceptualizaciju navedenog pojma daćemo u posebnim tabelama.

Korpus za ovaj rad predstavlja studentska anketa koja je imala formu komplementacije započete tvrdnje za pojam *muškarac*. Za očekivanje je da njihove lingvističke metafore potvrde postojeće konceptualizacije, ali i da se otkriju nove, koje su tipične i konvencionalne za crnogorsku kulturu. Teorijski okvir za rad je pojmovna metafora koja pripada široj oblasti kognitivne lingvistike, a osnovno polazište su tvrdnje da metafora konceptualno oblikuje naše mišljenje i da se konceptualizacija svijeta i sebe pomoću metafore odražava u jeziku, a ne i obratno (Lakoff i Johnson, 1980, 1987;

* Prof. dr Slavica Perović, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, Univerzitet Union — Beograd

** Studija *Pojmovna metafora kulturno srodnih pojmova*, čiji je ovaj rad jedan dio, nastala je kao rezultat istraživanja na Bolonjskom univerzitetu za period od 1. do 31. maja 2015. Zahvaljujući stipendiji za nastavno osoblje *Join EU SEE>Penta Erasmus Mundus*, koju sam dobila kao redovni profesor Univerziteta Crne Gore, predavala sam na doktorskim studijama *Italian Studies, Literary Cultures and Linguistics* i *Foreign Languages and Translation* fakulteta *Filologia Classica e Italianistica* Univerziteta u Bolonji i istovremeno radila na ovoj studiji. Dugujem duboku zahvalnost kako organizaciji *Join EU SEE>Penta Erasmus Mundus* tako i Bolonjskom univerzitetu na mogućnosti da ovaj projekt realizujem.

Kövecses 2010, 2006, 2005). Specifične metafore iz ovog rada pokušaćemo da dodatno teorijski osvjetlimo kroz teoriju krutog kulturnog scenarija Ane Vježbice (Wierzbicka, 2006).

Ključne riječi: pojmovna metafora, muškarac, kognitivna lingvistika, kulturni scenario, univerzalna konceptualna metafora

1. UVOD

U ovoj studiji istraživaćemo pojmovnu metaforu (engl. *conceptual metaphor*) pojma *muškarac* prema teorijskim postavkama Lejkofa i Džonsona (Lakoff and Johnson, 1980), koji su ustanovili teoriju pojmovne metafore, i Kevečeša (Kövecses, 2010), koji je dao značajan doprinos proučavanjima metafore i kulture. Osnovna pretpostavka ovog rada zasniva se na očekivanju da ćemo u istraživanju dobiti univerzalne konceptualizacije navedenog pojma usljed jedinstvenosti čovjekovog iskustva, ali i one kulturno specifične, zbog uslovljenosti kulturom u kojoj su nastajale i kontekstom koji ih je oblikovao. Univerzalnost očekujemo na nivou metafora koje su direktno derivirane iz primarnih metafora i predstavljaju iskustvenu konstantu i empirijsku postojanost, a kulturnu specifičnost u lingvističkim realizacijama gdje metafora oblikuje misao na kulturi imanentan način.

Ponekad kulturno specifične metafore mogu da se grupišu u složene metafore (engl. *complex metaphors*), čime kvalitet kulturne različitosti u konceptualizacijama biva jasniji, naročito na relaciji izrazitih polarizacija i kontrasta, dok svjedočanstvo o vremenu koje je te metafore porodilo biva očiglednije. Važno je napomenuti da su neke od ovih metafora u jeziku već dugo, a neke su novostvorene, stoga je dimenzija temporalnosti takođe značajan činilac semantike i pragmatske interpretacije, mada njena tačna interpretacija ostaje van domena ambicija ovog rada.

2. POJMOVNA METAFORA

Bavljenje pojmovnom metaforom započelo je onog trenutka kada se shvatio da ona na dubljem nivou razumijevanja nadilazi tekstualni ukras i prestaje da bude samo stilska figura, da je ona, zapravo, dio našeg pojmovnog sistema i načina na koji mislimo i postupamo, a koji je, u suštini, metaforičan po svojoj prirodi. To je osnovna teza revolucionarnog djela *Metafore naše nasušne* (*Metaphors we Live by*), čime su počela kognitivna istraživanja metafore (Lakoff and Johnson 1980: 3). Drugim riječima, metafora je način na koji razumijemo svijet; nije to samo način jezičke ekspresije, već mentalna struktura u našem mozgu pretočena u lingvistički izraz (Fauconnier 1994, 1997; Gibbs

1994; Lakoff 1987; Langacker 1987; Taylor 2002; Kövecses 2005). Metaforički pojmovi upravljaju našim mislima, rukovode našim svakodnevnim funkcionisanjem strukturirajući ono što opažamo, te načinom na koji se postavljamo prema svijetu i drugim ljudima. Ukoliko ustvrdimo da je naš pojmovni sistem velikim dijelom metaforičan, tada je ono što mislimo i to kakva iskustva imamo uglavnom stvar metafore. Sama metafora je sveprisutna, i upotrebljiva za razne diskursne i pragmatske svrhe (Jackson, 2012; Martin, J. N. 2010).

Pojmovna metafora je situacija kada se jedan pojmovni domen shvati u terminima drugog pojmovnog domena. Logički predstavljeno, pojmovne metafore mogu da se iskažu kao: A JE B, ili A KAO B, što bi, iskazano pojmovnim domenima, bilo: CILJNI DOMEN JE IZVORNI DOMEN, gdje je A ciljni domen, a B izvorni. To su pojmovne metafore poput sljedeće: ŽENA JE ZLATNI PRAH, MUŠKARAC JE POLA SVIJETA i slično, koje je naš korpus u obilju ponudio.

Istraživanja u oblasti pojmovne metafore usmjerena su na to da se otkrije kako su metafore motivisane i ograničavane strukturama iskustva koje je sensorimotornog porijekla i kako one prema sopstvenim zakonitostima predstavljaju graničnike za čovjekovo rezonovanje. U izučavanju metafore to se najčešće predstavlja preslikavanjem (engl. *mapping*), gdje se izvorni domen, (engl. *source domain*), iskazan kroz lingvističku metaforu, zasnovanu na tjelesnoj i spacijalnoj logici, takođe nazvan „element koji objašnjava”, preslikava na ciljni domen (engl. *target domain*), izražen pojmovnim metaforama, koji se još naziva „objašnjeni element”. Pojmovni domen (engl. *conceptual domain*) svaka je koherentna organizacija iskustva (Kövecses 2010: 4), a odnos između izvornog i ciljnog domena je takav da određeni izvorni domen može da važi za nekoliko ciljnih domena, i obrnuto.

Preslikavanje se zasniva na korelaciji iskustva, preegzistirajućoj sličnosti, doslovnom značenju ili pretpostavljenim strukturnim sličnostima između pojmova, a izbor odgovarajućeg izvornog domena uvijek ide sa određenim ciljnim domenom, što je, kako je rečeno, motivisano raznim iskustvenim aspektima čovjekovog bića (Kövecses 2010: 85). Kako to Lejkof i Džonson kažu:

Primarna funkcija metafore sadrži se u tome da obezbijedi djelimično razumijevanje jedne vrste iskustva pomoću druge vrste iskustva. To može podrazumijevati izolovanje već postojećih sličnosti, stvaranje novih sličnosti, i drugo (Lakoff and Johnson 1980: 116).

Objaslažući strukturalni aspekt pojmovne metafore, Lejkof kaže da se on sastoji iz niza podudarnosti između izvornog i ciljnog domena koje mogu bi-

ti ontološke i epistemične. Ontološke korespondencije podrazumijevaju korespondencije između entiteta izvornog domena i odgovarajućih entiteta cilj-nog domena, npr. u metafori koju je on dosta obrađivao BIJES JE VRELINA. Ontološke korespondencije su: posuda / kontejner je tijelo; vreline tečnosti je bijes; stepen vreline je stepen bijesa, i slično. Epistemične korespondencije predstavljaju korespondencije između znanja o izvornom domenu i odgovarajućeg znanja o ciljnom domenu. Ako uzmemo istu metaforu BIJES JE VRELINA, za izvorni domen znamo: učinak intenzivne vreline tečnosti predstavlja toplotu ili vrelinu posude, unutrašnji pritisak, uzburkanost; za ciljni domen znamo sljedeće: učinak intenzivnog bijesa je tjelesna temperatura, unutrašnji pritisak, i uzburkanost i uznemirenost (Lakoff, 1987: 386–387).

Iz pojmovnog aparata koji ovdje samo skiciramo, potrebno je pomenuti i dodatne važne komponente iz mehanizma preslikavanja. To su univerzalno prepoznate slikovne sheme (engl. *image-schema*) — termin proistekao, takođe, iz ideje o tjelesnom iskustvu, gdje se ljudsko tijelo predstavlja kao sud zaronjen u drugi sud koji je njegov okolni prostor (Lakoff and Johnson 1980, Grady, 1997a), i sve što iz toga proizlazi u umu se metaforički predstavlja, a jezičke realizacije tim iskustvom bivaju imenovane i označene. Tu pripadaju orijentacione metafore „ispod — iznad”, „lijevo — desno” i, naročito, „gore — dolje”, a za neke vjerujemo da smo ih identifikovali u korpusu.

2.1. *Metafora i kultura*

U ovome radu polazimo od pretpostavke da, pored opštih pojmovnih metafora koje su pobrojane u rječnicima i glosarima, kao i u djelima proučavala-ca metafore, postoje metafore koje proističu iz određene kulture i oslikavaju je u lingvističkom iskazu (Koller 2011; Kövecses, 2010; Lily I-wen Su 2002; Lakoff and Johnson, 1980; Hines 1999; Goatly 1998; Grady 1997a). Kulturu ćemo shvatiti u najširem smislu kao „skup zajedničkih shvatanja koja karakterišu manje ili veće grupe ljudi” (Kövecses 2005: 1), što je pojmovno i kategorijalno dovoljno širok okvir za naše istraživanje.

Metaforična konceptualizacija ne koristi uvijek gotove univerzalne metafore, već biva i situacija gdje su kontekstualno-kulturni momenti presudni. Takva metaforička konceptualizacija se dešava pod simultanim dejstvom dva faktora: univerzalnog tjelesnog iskustva i konteksta koji je determinisan lokalnom kulturom. To Kevečes objašnjava ovako:

Taj dvostruki pritisak, u suštini, vodi našem naporu da budemo u saglasju i sa tijelom i sa kulturom, što dalje podrazumijeva saobraženost sa univerzalnim tjelesnim iskustvom i sa kulturnim specifičnostima lokal-

ne kulture u procesu i toku metaforičke konceptualizacije. Mi to možemo postići u nekim slučajevima, ali u nekima prevagu dobijaju ili tjelesno iskustvo ili kulturna osobenost (Kövecses 2010: 204).

Metafore koje u jeziku žive i koje ljudi upotrebljavaju prava su dijagnoza društva. Kako to kažu Lejkof i Džonson: „Najsuštinskije vrijednosti u jednoj kulturi biće koherentne sa metaforičkom strukturom najvažnijih pojmova u kulturi” (Lakoff and Johnson 1980: 22). Podrazumijeva se da pod „vrijednostima” podrazumijevamo one s pozitivnim i one s negativnim predznakom. No, odnos univerzalnog i kulturno specifičnog izazov je kako antropolozima, tako i kognitivnim lingvistima i mnogi od njih su ukazivali na to da je pretjeran naglasak stavljan na univerzalnost metaforičkih struktura, što je kao posljedicu imalo ignorisanje mnogih slučajeva metaforičke konceptualizacije koja nije univerzalna (Kövecses 2005, 2010; Fernandez 1991). Jezici nisu monolitne tvorevine, stoga se i metafore razlikuju ne samo između kultura već i unutar jedne, a razlike nastaju usljed različitog broja dimenzija, uključujući socijalne, regionalne, etničke, stilske, supkulturne, dijahronijske i individualne dimenzije. Elaborirajući metaforu i kulturu u knjizi *Metafora u kulturi – Univerzalnost i varijacija*, Kevečeš se zapitao do koje mjere ljudi imaju zajedničke metafore i pod kojim uslovima one nastaju. Njegov odgovor je da imaju zajedničke, ali i da stvaraju svoje jer kulturno razumijevanje često može predstavljati metaforičko razumijevanje:

Ona (razumijevanja) mogu biti metaforična kada je fokus razumijevanja na apstraktnom entitetu kao što je vrijeme, naš unutrašnji život, mentalni procesi, *emocije*, apstraktni kvaliteti, *moralne vrijednosti* i *socijalne i političke institucije*. U tim slučajevima, metafore koje koristimo da pojmimo te apstraktne entitete mogu postati od presudne važnosti za način na koji mi, u stvari, doživljavamo apstraktne entitete u jednoj kulturi. Ukratko, prema ovakvom tumačenju metafore, može da se kaže da je metafora inherentan dio kulture (Kövecses 2005: 2) (naš kurziv).

Već smo napomenuli da lingvistička analiza putem pojmovne metafore, koja zalazi u najdublje slojeve mišljenja, a tim i jezika, u kombinaciji s elementima kulture predstavlja valjan indikator stanja u jednom društvu i najvažnijih zakonitosti koji njime vladaju. Kao dodatni kriterij, u analizi metafore korišćićemo teoriju kulturnog scenarija Ane Vježbicke (Wierzbicka 2006), koja je uz Godarda (Goddard i Wierzbicka 2004) dala osnovne postavke tog teorijskog okvira na interfejsu jezika i kulture. Vježbicka je podijelila dru-

štva na ona koja pripadaju krutom (engl. *compelling script*) i labavom kulturnom scenariju (engl. *non-compelling script*), a naspramna kategorija jednom i drugom je lična autonomija (engl. *personal autonomy*). Ova podjela je veoma slična podjeli koju je prije nje ustanovio Hol (Hall 1976), a na čiju se podjelu ona naslonila, koji je društva podijelio na ona visokog konteksta i ona niskog konteksta. Grubo, prvi je autoritaran i odgovara krutom scenariju u podjeli koju daje Vježbicka, a drugi je demokratski, i njemu odgovara labavi kulturni scenario (Perović, 2009, 2011, 2011a; 2016). Podjela i opis tipova društva koje daje Vježbicka iscrpniji su i našoj analizi primjereniji jer dolaze iz lingvistike, dok je Holova nomenklatura iz oblasti antropologije. U skladu sa postavkama koje daje Vježbicka, vjerujemo da u crnogorskom, kolikogod heterogenom društvu, još uvijek preovladava kruti kulturni scenario sa mnogo podscenarija, koji odražava tradicionalne norme, uvažava ustaljene obrasce ponašanja, poštuje autoritarnost i vođu i nema veliku toleranciju za sebi strane vrijednosti. Takav scenario emociju često smatra slabošću, brak i porodicu uzima za datost ne preispitujući njihove koncepte i ima još uvijek dvojni odnos prema muškarcima i ženama, na štetu žena, razumije se. Paralelno sa tim, očiti su i drugi obrasci ponašanja, skale vrijednosti i skup ubjeđenja koji sa navedenima stupaju u interakciju stvarajući tako veliki broj hibridnih kulturnih scenarija, koji najčešće uzimaju pozitivne aspekte iz tradicionalnog skupa vrijednosti i kombinuju ih sa modernim kulturnim scenarijima, uglavnom prozapadne provenijencije, da ne kažemo, evroatlantskih integracija.

Vježbicka kruti scenario formuliše na sljedeći način:

[ljudi misle ovako]

kada nešto radim dobro je ako to radim zato što to svi rade

ne zato što ja to želim da radim

a labavi ovako:

[ljudi misle ovako]

kada nešto radim dobro je ako to radim zato što ja želim da to radim

ne zato što neko drugi želi da ja to radim

(Wierzbicka 2006)

Teorija kulturnog scenarija u svojim osnovnim postulatima dodatno će nam pomoći da objasnimo i klasifikujemo pojmovne metafore, kako one univerzalne, tako i kulturno specifične, naročito u domenu intrakulturne varijacije (Kövecses 2010). Pojam intrakulturnog ovdje znači komunikaciju ili vezu između raznih perioda jedne kulture, a ta „komunikacija” uvijek je plodo-

tvorna jer omogućava da se uoče kulturni rezidui iz dijahrone perspektive koji egzistiraju sa novostvorenim metaforizacijama iz sinhrona ravni.

3. METODOLOGIJA I ISTRAŽIVANJE

Korpus za ovaj rad predstavljaju prikupljeni odgovori 300 studenata sa dva univerziteta u Crnoj Gori koji su imali zadatak da na *Upitniku* svojim iskazom dopune započeti niz. Zadatak je bio: 1. Muškarac je (kao)... U ovom radu ćemo, kao prvo, analizirati sve slučajeve kao metaforu, zanemarujući leksemu „kao” kao jasni znak analogije ili poređenja koji je karakteriše, što jednim dijelom u tradicionalnom aristotelovskom smislu metafora i jeste (Black, 1962; Ricœur 1977; Leezenberg 2001). Drugi kriterijum će biti broj javljanja određene metafore u korpusu, stoga ćemo eliminisati sve one koje se javljaju u manje od tri slučaja (Hines, 1999: 149; Bratić i Vuković, 2016). Rezultate ćemo predstaviti tabelarno, daćemo broj incidenci i njihove procen-te, kao i lingvističke realizacije date metafore u *Dodatku* i putem grafikona.

Pojmovne metafore za pojam *muškarac* sa najvećim brojem incidenci biće analizirane kroz postupak preslikavanja kako bi se vidjelo koja to kognitivna i semantička struktura u mozgu služe kao osnov analogije. Odmah da napomenemo: svaka pojmovna metafora koja se dovoljno odmakla od doslovnog značenja izazovna je za preslikavanje. U postupku preslikavanja domena, što bi trebalo da nam rasvijetli porijeklo metafore i kaže da li je ona tjelesno-iskustvena, ontološka, strukturna ili orijentaciona, usredsredićemo se na ustanovljenje postojeće sličnosti, a to omogućava lingvističkoj metafori i njenoj pojmovnoj metafori da se nađu na zajedničkoj osnovi, ili, na engleskom, *ground* (Goatley, 1998: 9).

Ovo istraživanje pojmovnih metafora na datom korpusu studentskih odgovora ne pledira na davanje iscrpnog odgovora na to šta je i koja je najpozdanija metaforizacija datog pojma datoj kulturi crnogorskog društva. Ona pledira na naučnu iscrpnost, teorijsku pouzdanost i metodološku preciznost determinisanu naučnom aparaturom koja se primjenjuje i rezultatima koji iz toga ishode. Sama pojmovna metafora najviše slični snimku skenera koji se očitava kroz presjeke (engl. *slice*) i iz njihovog mnoštva može se stvoriti cjelovita slika. U zavisnosti od toga koja je vrsta i veličina uzorka, koja se populacija uzima, za koji vremenski period i u kom vremenskom trenutku, koja geografska oblast, da li za svrhe standardnog ili nestandardnog jezika (slenga) i slično, dobiće se uvijek pomalo drugačija metaforička slika i donekle drugačiji presjek. Nalazi koje smo mi dobili i koje u radu prezentiramo rezultat su gorenavedenih parametara. Oni ukazuju na tendencije u jeziku i pred-

stavljaju indikatore društvenih dešavanja, a u pogledu relijabilnosti rezultata imaju više karakter tentativnosti nego ubjedljivost apsoluta.

No, nešto drugo ima kvalitet apsoluta. Mišljenje je metaforično i metafora u jeziku posljedica je takvog načina mišljenja zbog urođenog kognitivnog mehanizma konceptualizacije. Stoga, ako studentska populacija druge decenije dvadeset prvog vijeka u Crnoj Gori kaže u najvećem procentu da je muškarac STUB, onda je muškarac stub, bez obzira na to što bi neka druga populacija ustanovila pojmovnu metaforu prema kojoj je muškarac VANZEMALJAC, DIFERENCIJALNA JEDNAČINA ili LJUBIČAST.

4. POJMOVNA METAFORA MUŠKARAC

4.1. Konceptualizacija muškarca

U ovom radu interesuje nas da istražimo kako konvencionalnu metaforu MUŠKARAC, tako i kulturnu varijaciju i očekujemo da će u studiji isplivati ideologija, stereotipi i društvene uloge vezane za tu pojmovnu metaforu, kao i za gorenavedenu metaforu ŽENA.

Baviti se metaforom uvijek znači pomalo boraviti u domenu doslovnog, a taj domen je često, iako ne isključivo, teren definicija. Tako, *Rečnik srpsko-hrvatskoga jezika* (1969) definiše muškarca kao „osoba muškog pola, muška glava”. Iako smo ranije napomenuli da metafori nije mjesto u rječniku, u ovoj definiciji kombinuje se doslovno i figurativno, to jest, metonimijsko značenje kroz „muška glava”, i učitava određena ideologija. Fraze „muška glava” i „ženska glava”, naročito u vokativu, nose dva dijametralno suprotna značenja. Prva je veoma pozitivna i prestižna, druga veoma pogrдна, samim tim nimalo prestižna. Taj metonimijski paralelizam, a semantički i pragmatski neparalelizam predstavlja poništavanje rodne jednakosti, ako je ona ikada bila cilj u takvim knjigama. Nasuprot „muškoj glavi”, „ženska glava” ne postoji u rječničkoj definiciji za ženu, samo u odrednicama i navodima ekspresivnih značenja zbog svoje izrazito derogativne semantike. Favorizovanje muškog pola i implicirane diskriminacije prema ženskom polu dugo se uzimalo kao norma, međutim, *Rečnik srpskoga jezika* to ispravlja i kaže za muškarca da je „osoba, ljudsko biće muškog pola, osoba polno suprotna ženi” (2007: 746).

Način na koji se govori o pojmovima muškarca i žene i kako se oni metaforizuju u jeziku, često ukazuje na hijerarhiju, raspored moći i dominantnu ideologiju u datoj kulturi. Određene kulture su sklonije određenim ideologijama pa je tako crnogorsko društvo prilično podložno principu rigidnosti i sklono je ustrajavanju u davno postavljenoj normi dominacije muškaraca. Kultura i ideologija u ovom smislu mogu da koincidiraju, ali ne moraju. Crnogorsko društvo odlikuje kulturna dominacija muškaraca nad ženama i du-

go je to bila i zvanična ideologija (patrijarhalnog društvenog ustrojstva). Dominacija muškaraca nad ženama prestala je da bude zvanična ideologija rod-
nih odnosa u Crnoj Gori u socijalizmu, no kultura je ostala ista ili blago mo-
difikovana. Muškarci su i dalje favorizovani u svakom pogledu društvenog,
porodičnog i privatnog djelovanja, a samo su nominalno bili izjednačeni sa
ženama. Danas, nakon skoro trodecenijskog drugačijeg društvenog ustroj-
stva, uglavnom obilježenog tranzicionim procesima, rodna situacija je nešto
drugačija, kultura je malo naklonjenija ženi, ali je prikrivena ideologija mi-
nimiziranja i marginalizovanja žene ostala manje-više ista. Dakle, ideološka
enkodiranja važnosti i dominacije muškaraca, naspram minimizacije i (sko-
ro urođene) submisivnosti žena, ostaju kulturne i ideološke konstante. Mi-
ljenko Jergović je veoma eksplicitan u etiketiranju društava kojima pripada
region ex-Jugoslavije i naziva ga „srednjovjekovnim” i „patrijarhalnim dru-
štvom, koje se vodi načelima i okamenjenim epskim pravilima i smjernica-
ma”¹. Kulturnu, moralnu i, posljedično, ideološku dimenziju metafora koje
analiziramo u ovom radu, možemo sagledati iz sljedećeg odlomka knjige *Pa-
trijarhalni moral Crnogoraca*:

...Ondašnje Crnogorke su uvažavale Crnogorce. *Muška glava* se po-
štovala. Kuća u kojoj nije bilo *muške glave* smatrane je *ugašenom*. Onda-
šnji Crnogorci smatrali su da se *zatrila* kuća u kojoj su izginuli *muški čla-
novi*. (...) Ondašnje Crnogorke su dobro znale da sloboda i sigurnost na-
roda počiva na *muškim glavama*. *Muške glave* su u njihovim očima bile
uzdanice ... (Pešić 1986: 123). (naš kurziv)

Ovaj tekst je sâm pun rodnih metafora i metonimija i vrlo precizno posta-
vlja odnose među polovima, njihove porodične i društvene uloge, kao i odnos
snaga, i za nas predstavlja referentni okvir određenog kulturnog scenarija ko-
ji danas ima sve refleksije u mišljenju i, shodno tome, u jeziku. Muškarac je
apsolutno središte porodice i društva, bez *muške glave* ili *muškog člana* kuća
bi se *zatrila* ili *ugasila*, a tamo gdje nema *muške glave*, nema *uzdanice*. U mu-
škocentričnoj kulturi ideologija hijerarhije je jasna: muškarci su moćniji, pa
su zaštitnici, shodno tome, žene su slabija i šticeana strana. Cvijeće, takoreći.

Da vidimo što pokazuje analiza korpusa.

4.2. Analiza

Evo tabele koja pokazuje sve pojmovne metafore za MUŠKARAC.

¹ <http://www.jergovic.com/ima-li-drzava-pravo-da-ovrsi-djecaka>

Tabela 1. Pojmovna metafora MUŠKARAC

Pojmovna metafora			
Muškarac			
I METAFORE			
BR.	Metafora	Br. odgovora	Procenat
1.	Muškarac je stub porodice	72	24.0%
2.	Muškarac je zaštitnik	31	10.3%
3.	Muškarac je velika životinja	28	9.3%
4.	Pretpostavljeni (tipični) kvalitet za muškarca	28	9.3%
5.	Muškarac je necjelovito biće	20	6.7%
6.	Muškarac je mala životinja	11	3.7%
7.	Muškarac je ontološka odrednica	8	2.7%
8.	Muškarac je dijete	7	2.3%
9.	Muškarac je društveno važno biće	5	1.7%
10.	Muškarac kao srodstvo	5	1.7%
11.	Muškarac je hrana	4	1.3%
12.	Muškarac je roba	3	1.0%
13.	Muškarac je žena	3	1.0%
14.	Muškarac je mitska životinja	3	1.0%
II METONIMIJE			
15.	Muškarac je jedan dio njegovog tijela	10	3.3%
UKUPNO		238 (od 300)	79.3% (od 100%)

Kao što vidimo iz Tabele 1, na prvom mjestu je metafora MUŠKARAC JE STUB PORODICE, sa 72 odgovora studenata, ili 24% korpusa. Lingvističke realizacije koje smo našli bile su: „stub porodice”, „stub”, čak „stub čovječanstva”; zatim, metonimijski „glava porodice”, „glava kuće (i van kuće)”, pa: „sigurnost/stub”, „stub/snaga”, „oslonac” i sl. (*Dodatak*, Tabela 2). Motivacija za ovu najbrojniju metaforu bila je u snazi i izdržljivosti stuba, odnosno, muškarca, kome u Crnoj Gori često nisu bili naklonjeni ni istorija, ni ekonomija, a ni geografija i kada je trebalo porodicu od raznih neprijatelja čuvati i štiti. A on je sve to mogao. Kao i u metaforizaciji žene, možemo da kažemo da je ovo sociokulturna metafora, jer se odlike stuba prepisuju kao društvene uloge muškarca, izvorni domen kao ciljni domen, oba sa društveno poželjnim osobinama.

Stub, kao potporni element koji drži veliki teret, ima određenu konstrukciju, a to se očitava kao metaforizovane osobine fizikusa i karaktera kod muškarca. Fizička tvar od koje je stub napravljen korespondira sa određenim „materijalom” od kojeg je čovjek sazdan, što može da znači određene mu-

škarčeve umne i fizičke odlike. U crnogorskom kulturnom kôdu među njima svakako spada odgovornost, sposobnost da se obezbijede egzistencijalni uslovi za porodicu i slično. Statičkoj stabilnosti stuba u izvornom domenu odgovarali bi postojanost ličnosti muškarca, dok bi izdržljivost stuba bila jednaka snazi ili jačini ličnosti, a sve navedeno doprinosi njegovom društvenom položaju i ugledu.

MUŠKARAC JE STUB PORODICE — preslikavanje

Stub		Muškarac
konstrukcija	=>	karakter
materijal	=>	umne i psihičke osobine
stabilnost	=>	postojanost ličnosti
izdržljivost	=>	snaga / jačina
uspravnost	=>	moralna snaga
nosivost	=>	fizička snaga
erektilnost	=>	seksualna snaga

U strukturnu korespondenciju metafore MUŠKARAC uključeni su i elementi nosivosti stuba, koji se preslikava kao fizička snaga i ontološka korespondencija erektilnosti, koja je imanentna stubu, a koja je u muškarca njegova seksualna moć. (Često se u narodnom govoru čuje da muškarac posjeduje „krutinu”, što je metaforizovano i odnosi se na čvrstinu karaktera, ali „vuče” motivaciju iz seksualnog bića muškarca.) U preslikavanju su uzete sve komponente izvornog domena kao što su konstrukcija, materijal, stabilnost, izdržljivost i nosivost, koje se preslikavaju u poželjne karakteristike individue i njegove društvene uloge. Mnogo stubova čini kolonadu, a ona je bazična u konstrukciji hrama, suda, dvora, carske palate ili agore. „Uspravnost” smo terminološki razdvojili od „erektilnosti” jer za ovo prvo smatramo da u kognitivnom mehanizmu konceptualizuje moralnu snagu, često iskazanu kroz izraz ponosa — Crnogorac se „saginjati neće”. Ovo drugo označava distinktivnu odliku i odnosi se na razliku u odnosu na ženu. U ontološkim korespondencijama metafore MUŠKARAC isključili smo komponentu „dizajn”, prisutnu u kognitivnom mehanizmu preslikavanja za ženu, a koja se strukturno reflektuje kao „temperament” ili ćud, koju je Njegoš definisao kao „žensku smiješnu rabotu”. U stereotipnim reprezentacijama, a riječ je upravo o takvima, „ćud” je od bitnijeg značaja kao dio izvornog domena za metaforu ŽENA nego MUŠKARAC.

Koncept zaštite porodice je pojmovnu metaforu MUŠKARAC JE ZAŠTITNIK, drugu po brojnosti u našem korpusu, i značajno manje zastupljenu

od prethodne — 31 odgovor, a to je 10.3% ukupnog korpusa. Ne dajemo preslikavanje zato što je ZAŠTITNIK više doslovno značenje, dok bi ŠTIT, koji je u korijenu te riječi, a iz koje je izvedena ukupna semantika, bio metafora. Lingvističke realizacije u korpusu bile su: „zaštitnik porodice” sa 25 odgovora, zatim, „zaštita (i podrška) ženi”, „čuvar (porodice)” (*Dodatak*, Tabela 2). ZAŠTITNIK i ČUVAR su u istoj protektivnoj i blago metaforičkoj ravni. Da je posrijedi metafora ŠTIT, preslikavanje bi se moglo vršiti prema kvalitetu, svrsi, cilju i učinkovitosti. „Viteški štit”, „sa štitom ili na njemu”, muškarac kao „štit”, fizički i moralni integritet muškarca kao „štit” — sve to ukazuje na navedena svojstva koja mora (ZA)ŠTIT(NIK) da ima. Kvalitet je učinkovitost, svrha je odbrana od napada, cilj je zaštita svega nabrojanog jer efikasnost „štita” je, u stvari, djelatni muškarac. U ratu i miru, za porodicu kao cjelinu i svakog pojedinačnog člana, a onda i društvo. „Štit” mora sve da izdrži. Pojmovna metafora ZAŠTITNIK komplementarna je sa pojmovnom metaforom STUB PORODICE i sa metonimijom GLAVA PORODICE, koja se javlja u prvoj i najbrojnijoj metafori.

Pojmovne metafore MUŠKARAC JE STUB PORODICE i MUŠKARAC JE ZAŠTITNIK predstavljaju kulturnu varijaciju koja svoje korijene vuče iz teškog vremena ratovanja i pogibija. Muškarac, kao zaštitnik i uzdanica, kvalifikovao se za najveće priznanje u društvu, a to je *respect as ultimate currency*. Ako i ima interkulturalne korespondencije s ovim metaforičnim predstavljanjem, onda je to u onim društvima koja imaju isti ili sličan kulturni scenario koji na isti ili sličan način definiše ulogu muškarca.

Vrlo je interesantno da je metafora teškog i turbulentnog vremena koje je stavljalo veliki zadatak pred muškarca pretrajala do danas i da mladi ljudi na isti način doživljavaju figuru muškarca, drugim riječima, sebe (muški dio populacije). Pomenute metafore STUB i ZAŠTITNIK nađene su u 103 odgovora, ili 30.3%. Ostali metaforični izrazi nisu u tolikoj mjeri ukazivali da se muškarac uvažava, da je njegova uloga u porodici i društvu presudna, posljedično, da je rodna perspektiva konstanta. Drugim riječima, metafore koje slijede na određeni način „kvare” navedenu sliku muškarca i mijenjaju, ne samo metaforičnu, predstavu o dešavanjima u društvu. Naravno, sve na nivou tendencija, pokazatelja i indikatora. MUŠKARCI SU ŽIVOTINJE u našem korpusu su nađene u tri realizacije (Tabela 1): MUŠKARCI SU VELIKE ŽIVOTINJE, 9.3%; MUŠKARCI SU MALE ŽIVOTINJE, 3.7%; MUŠKARCI SU MITSKE ŽIVOTINJE, 1%, što je 14% ukupnog korpusa. Pored očigledne doslovne sličnosti između muškaraca i većine životinja u ovoj ontološkoj metafori, motivacija za njihovu kreaciju je raznolika, stoga smo

metaforu MUŠKARCI SU VELIKE ŽIVOTINJE morali podijeliti na sljedeće potkategorije:

- a) MUŠKARCI SU JAKE ŽIVOTINJE;
- b) MUŠKARCI SU DIVLJE ŽIVOTINJE;
- c) MUŠKARCI SU DOMAĆE ŽIVOTINJE.

U elaboraciji zoosemije u vezi s metaforom ŽENA, naveli smo da takvo predstavljanje osobe može biti pozitivno i negativno, čak veoma pogrdno. Kada je folklorno razumijevanje konceptualnog domena u pitanju, životinjska metaforizacija muškarca tipično predstavlja kao socijalno presitižnu individuu, ubjedljivog u svojim muškim prerogativima. Međutim, potkategorije pojmovne metafore MUŠKARCI SU VELIKE ŽIVOTINJE otkrivaju ne tako transparentnu strukturnu korespondenciju: *jake životinje* odgovaraju ukupnoj snazi jakog muškarca, *divlje životinje*, koje za svoju mušku teritoriju imaju preriju, džunglu ili savanu, emaniraju opasnost i korespondiraju ekspanziranoj djelatnosti muškarca u javnoj areni. Korespondencija je moguća prema prenesenim osobinama umne i fizičke snage, borbenosti, moći, odnosno, društvene premoći u prvim dvjema metaforama. U trećoj podmetafori, gdje je muškarac predstavljen kao *domaća životinja*, konceptualizacija je za izvorni domen imala životinje koje se jednače sa svojim osobinama prljavštine, niskosti, tuposti, gluposti, tvrdoglavosti i prgavosti — sjetimo se basne „Dva jarca na brvnu” ili invectiva „svinjo jedna” (Halupka-Rešetar i Radić 2003). Svi ovi metaforički izrazi mogli bi takođe da se podvedu pod alternativnu metaforu: MUŠKARCI SU MUŠKE ŽIVOTINJE, koja u implikaciji ima tipično mušku, odnosno seksualnu moć.

Istražujući sleng u američkom engleskom, koji obiluje metaforama životinja, Kevečeš (Kövecses 2006: 152) navodi da je ideologija jasno učitana u način na koji su muškarci i žene konceptualizovani u jeziku. On navodi da se može identifikovati slikovna shema metaforičkog izvornog domena ŽIVOTINJA, što ukazuje na elemente univerzalnosti u ovakvom načinu metaforizovanja.

Uz očiglednu doslovnu sličnost između ženskih životinja i žena, s jedne strane, i muških životinja i muškaraca, s druge, motivacija za upotrebu ovih termina obezbjeđuje se seksualnom perspektivom koja karakteriše odnos između muškaraca i žena (Kövecses 2006: 157).

I zaista, u Kevečešovom istraživanju muškarac je „pas”, „konj”, „jelen”, „pastuv” (*dog, horse, stag, stud*), sa očigledno pozitivnim konotacijama u dobro ilustrovanim primjerima. U našem istraživanju seksualni aspekt je više u presupoziciji, on postoji kao dio muškarčevog bića, ali crnogorska kultura ga u velikoj mjeri tabuizira. Stoga, u ideološkoj ravni, nalazi našeg istraživa-

Grafikon 1. Pojmovna metafora MUŠKARAC JE VELIKA ŽIVOTINJA

nja više ukazuju na prominentnu ulogu muškarca u društvu, kao i na nejednakost, dominaciju, asimetriju i neparalelizam polova, nego li na samo jednu (seksualnu) osobenost muškog ili ženskog pola. Doduše, metaforične realizacije „tetrijež” i „jarac” u našem korpusu imaju direktne asocijacije na takve aktivnosti.

MUŠKARCI SU MALE ŽIVOTINJE takođe može da se raščlani na podmetafore. Jedna je MUŠKARCI SU PERNATE ŽIVOTINJE („ptica”, „ptica pjevačica”, „kukavica”, „tetrijež”), i tu je kognitivni mehanizam konceptualizacije sličan onom kod žena. Motivacija za ovakvo imenovanje muškaraca dolazi od transfera nekih osobina sa životinja na muškarca, najčešće veličina, izgled, stanište, inteligencija i, nadasve, karakter (Wierzbicka 1985; Halupka-Rešetar i Radić, 2003). „Ptica pjevačica” uveseljava svijet, „kukavica” ga izdaje, a „tetrijež” u tom svijetu postoji kao zaljubljen. „Ptica” generički znači slobodu, nevezanost, ali i nestalnost, stoga ontološka korespondencija preslikavanjem ističe tu lakoću postojanja. Istovremeno, učitava se i vri-

Grafikon 2. Pojmovna metafora MUŠKARAC JE MALA ŽIVOTINJA

jednosni sud, pa se stiče dojam manje bitnog kvaliteta od onih gorenavedenih vezanih za muškarca. Rekli bismo da je nepostojanost, lepršavost i odsustvo oslonca osnovno znanje koje treba imati u ovim metaforičkim realizacijama. To je muškocentrični kvalitet koji je zakazao. To je situacija gdje muškarac „pledira” da je „lav”, ali je u stvari „kukavica”, htio bi da je „ptica”, ali je samo „ptica pjevačica”.

Druga podmetafora MUŠKARCI SU MALE ŽIVOTINJE glasi: MUŠKARCI SU INSEKTI: „bubašvaba”, „gusjenica”, „leptir na početku, užasna gusjenica na kraju” (*sic!*), „pčela”, „trut”. Prenos imena za životinje na ljude ovdje je motivisan veličinom, izgledom, karakterom i najviše anatomijom. Nijedna od ovih malih životinja po definiciji nema kičmu (invertebrate), što je vrhunac uvrede ovakve metaforizacije za muškarce (*Dodatak*, Tabela 2). Ovakvih metafora bilo je 3.7% i vjerujemo da one predstavljaju kulturnu varijaciju novoga doba. Negativno metaforizovanje muškarca (i žene) prije nekih pedeset godina bilo bi posve drugačije. Ove metafore muškarca omalovažavaju i ponižavaju, ne samo kritikuju.

Jedna negativna metafora se izdvojila iz navedenih. To je MUŠKARCI SU ŽENSKJE ŽIVOTINJE: „svinja”, „pčela”, „bubašvaba”, „kukavica”, „ptica”. Praktično, to su sve imenice neizdiferenciranog pola, ali se doživljavaju kao imenice ženskog roda. U teoriji metafore, to je kulturna varijacija, možda čak i nova metafora, i sve leksičke realizacije imaju smisao prenesenog značenja izrazite pogrdosti. Da li je novo vrijeme porodilo ovakvu kon-

ceptualizaciju, da li anonimnost *Upitnika*, ili možda kulturni scenario izrazite lične autonomije koji podstiče iznošenje ličnog mišljenja — teško je reći, tek, muškarci su sa životinjskom metaforom u Crnoj Gori relativno loše prošli. Negativni kvalitet nije toliko u frekvenciji, neka negativnost se uvijek očekuje, već u odabiru metafore i njenoj lingvističkoj realizaciji.

Vidjeli smo, muškarci su konceptualizovani kao velike životinje, što je vjerovatno univerzalna metafora, samim tim i veoma konvencionalna. S druge strane, konceptualizacija muškaraca kao malih životinja može biti domen varijacije, a mogla bi da ima veze s muško–ženskim odnosima jer su komponentno sadržane osobine nevjernosti, nelojalnosti, izdaje i nekog gnusnog ponašanja u emocionalnoj vezi. Tu je vrlo rječit primjer „leptir na početku, užasna gusjenica na kraju”, čime se u metaforičkoj ravni poentira snažno, ali se ide kontra fiziologije i razvoja životinja — leptir nastaje iz gusjenice, ne obratno! Preneseno i simbolično značenje vezano za životinje „trut” — lijenost, „pčela” — nevjernost (leti s cvijeta na cvijet), „bubašvaba” — nevrijednost i ljudska nedostojnost, „ptica pjevačica” — ljepota i beskorisnost — sve su to elementi za motivaciju i istovremeno izvorni domeni u kognitivnom preslikavanju. Za muškarce nije baš dobro što su u relativno velikom broju metaforizovani kao ženske životinje, što daje pomenutu metaforu MUŠKARCI SU ŽENSKJE ŽIVOTINJE. U svakom slučaju, konceptualizacija muškarca kao velike životinje, a i one kao male, u velikoj mjeri relativizuje konceptualizaciju muškarca kao „stuba” ili „zaštitnika” i drži mu ravnotežu u kulturološkoj ravni (i stvarnosti) druge decenije XXI vijeka.

Pojmovna metafora MUŠKARCI SU MITSKE ŽIVOTINJE iznosi tačno 1% svih odgovora. To je izuzetno pozitivna metaforizacija gdje se mitske, nadnaravne moći izvornog domena preslikavaju na nadnaravne i moći muškarca slikajući ga kao omnipotentnog i sveprisutnog. Zmaj ima krila i bljuje vatru, muškarac ima um i fizičku snagu, da u preslikavanju pomenemo samo najvažnije elemente kognitivnog mehanizma konceptualizacije.

Metafora PRETPOSTAVLJENI (TIPIČNI) KVALITET ZA MUŠKARCA odnosi 28 incidenci, ili 9.3% svih odgovora, i numerički je jednaka trećoj po redu MUŠKARAC JE VELIKA ŽIVOTINJA (Tabela 1). Te pretpostavljene (tipične) osobine su: „hrabrost”, „sigurnost”, „snaga”, „jak”, a onda metametafora ove pojmovne metafore: jak kao „zid”, čvrst kao „kamen”, postojan kao „stijena”, koji je najbrojniji — 16 incidenci. Ove metafore su jasne po sebi, i veoma pozitivno predstavljaju muškarca. Ako saberemo pozitivne metafore prve četiri stavke Tabele 1, s izuzetkom negativno metaforizovane DOMAĆE ŽIVOTINJE, to je veoma visoki stepen pozitivnog predstavljanja muškaraca, čak 52.9%.

Grafikon 3. Pojmovna metafora MUŠKARAC JE MITSKA ŽIVOTINJA

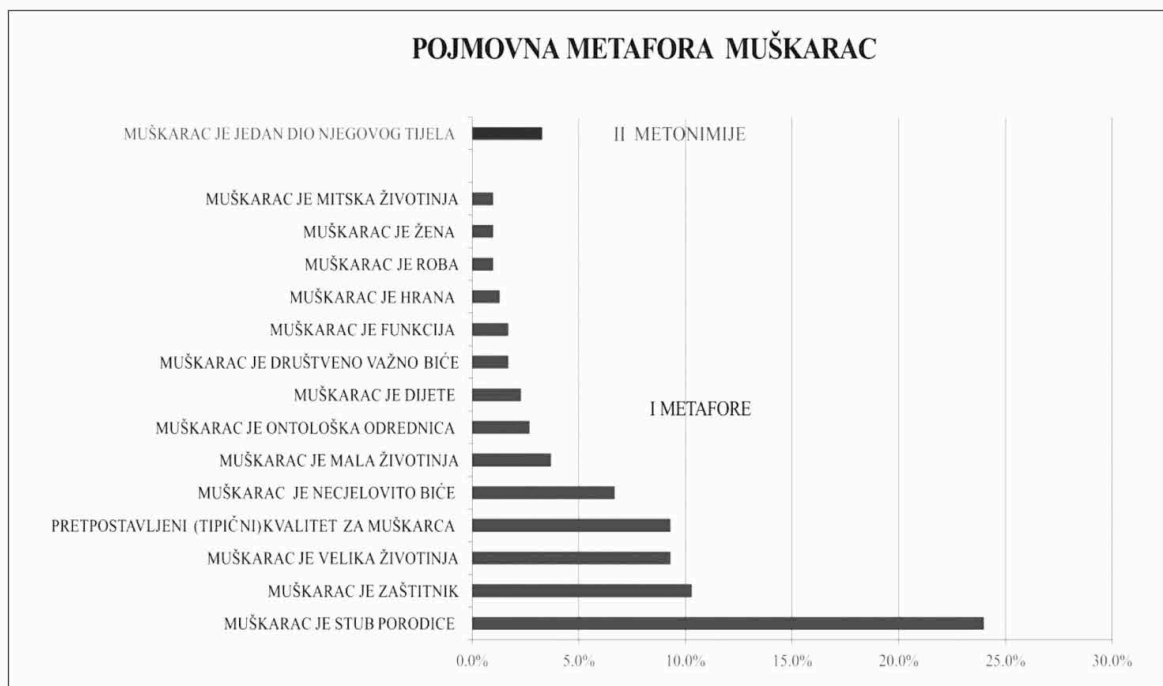
Postoji značajna razlika u konceptualizaciji muškarca i žene, kroz pojmovnu metaforu X JE NECJELOVITO BIĆE. Metafora MUŠKARAC JE NECJELOVITO BIĆE svoje realizacije ima u „snažnija strana”, „jača polovina”, „pola svijeta”, „polovina”, ali i „nepotpun” sa 20 incidenci, i 6.7% odgovora u korpusu. Na nivou imeničke fraze navedenih lingvističkih metafora ili je pridjevska riječ ta koja, svojom osnovnom semantikom, ukazuje na snagu (*snažnija, jača*), ili je to imenica (*svijet, strana*). Odlike snage, jačine, moći iz ove metafore samo potvrđuju te iste konceptualne domene iz prethodnih pojmovnih metafora. Muška moć se potencira i kada se konceptualizuje kao nepotpuno biće i kada je „stub čovječanstva”.

Kada je pojmovnom metaforom NECJELOVITO BIĆE predstavljena žena, izvorni domen je bio značajno drugačiji. Žena je data u funkciji muškarca. Ona je „jaka podrška muškarcu”, „*podrška muškarcu*”, dok muškarac nije ničija podrška. Žena je još „*pokretač muškarcu*” i „*emotivna potreba jednog čovjeka*” (*sic!*), međutim, muškarac nije ničija potreba. On je samo polovina. Dakle, kao „necjelovita bića” muškarci i žene su različito socijalno i ideološki konceptualizovani. Žena je data kao nesamostalno biće u nečijoj službi, dok je muškarac konceptualizovan kao samostalno biće i „stanovnik (pola) svijeta” (Perović, 2016a, u štampi).

MUŠKARAC JE DIJETE nalazimo u 2.3% svih odgovora. Infantilna strana muškarca, njegova nikada odraslost, „dijete”, „vječiti dječak”, „infantilan”, „nezreo”.

U manjoj mjeri MUŠKARCI SU DRUŠTVENO VAŽNA BIĆA, realizovani kao „vođa” i „kralj”. MUŠKARCI SU SRODSTVO, ali vrlo restriktivno, samo „tata/otac” i „muž”, Tabela 1 (vidi Kövecses 2006). Kulturnu varijaciju BRAT ili SIN nismo imali. To odsustvo, takođe, može biti kulturna varijacija.

Dajemo grafički prikaz navedene analize koji na jasan i pregledan način pokazuje navedene brojke i procenete.

Grafikon 4. Pojmovna metafora MUŠKARAC

Metonimijsko predstavljanje muškarca je stereotipično u crnogorskoj kulturi, stoga pojmovna metafora MUŠKARAC JE DIO NJEGOVOG TIJELA (Kövecses 2006: 160) veoma predvidljivo izgleda i predstavlja univerzaliju. Ipak, postoji kulturna razlika i raslojavanje u ovim konceptualizacijama. Vjerujemo da metonimijsko predstavljanje kroz lekseme „mišići”, „biceps”, „triceps” dolaze od novijeg vremena, koje gaji kulturu tijela, i predstavljaju kulturnu univerzaliju, makar u zapadnoj kulturi. Za razliku od takve metonimijske predstave, „brada” i „brkovi” (*Dodatak*, Tabela 2) vuku korijene iz dijahronije i u jedno vrijeme bili su tabuizirani djelovi muškog tijela — ne možete povući muškarca za brk, kao što ga ne smijete povući za nos, a da to ne dobije semantiku teške uvrede s teškim posljedicama. Ovo je sve pozitivna metaforizacija u skladu sa junačkim etosom i krutim scenarijem crnogorskog društva.

Možda je najveće iznenađenje ovog istraživanja pojmovna metafora MUŠKARCI SU ŽENE (Tabela 1). Elaboracija nije potrebna. MUŠKARAC JE ŽENA — nova, kulturno specifična i pomalo porazna, bar za crnogorski kulturni kôd, očekivano, malobrojna.

Isto tako, u maloj mjeri muškarac je predstavljen kao hrana, u stvari, piće. Žena i muškarac su VINO, MUŠKARAC JE ORAH, ali ne da se jede, već o njega da se polome zubi. MUŠKARAC JE STVAR: „igračka ženi” „voz”, ali u veoma maloj mjeri.

5. ZAKLJUČAK

Kao što se vidi, broj pojmovnih metafora u korpusu mnogo je manji za metaforu MUŠKARAC nego za ŽENA. To smatramo jednim od važnih nalaza koji se može posmatrati kao kulturna osobenost koja proizlazi iz dvije pretpostavke. Prvo, pojam muškarca manje je intrigantan za metaforizovanje jer je kulturološka i ontološka konstanta koja se više dekodira na doslovnom planu značenja nego metaforičkom i, drugo, moguće objašnjenje moglo bi da leži u shvatanju da je pojam muškarca trajnije i postojanije definisan, dok se pojam žene definiše i redefiniše, na šta je ukazala kritička analiza diskursa (Hart 2011). Naime, dugo je muškarac u teoriji označavan kao nemarkirani član, dok je žena bila markirani i u transformacionoj teoriji u formativu imala [+human — male] (Locke 2004; Chouliaraki and Fairclough 2004; Fairclough, 2006). Danas je drugačija situacija u jeziku, a razlika je nastala kao posljedica drugačije društvene slike, uslovljene donekle promijenjenim rodnim ulogama.

Muškarcu iz ovog istraživanja je teško. Kada je dobar, dobar je na starinski način; kada nije dobar, „fasuje” metaforu modernog doba. Jednom riječju — rascijepljen je između krutog scenarija herojskog epa i labavog scenarija individualnosti, ženske emancipovanosti i rodne ravnopravnosti. Očekuje se da mu moralni principi budu kruti, a duša meka; da bude stub i zaštitnik, ali kada to nije, da ne zasluži da bude baš „bubašvaba” i „gusjenica”. U krutom scenariju, mogao je biti „rđa” i „pogan”, što je od pagan, primitivan, višebožnik, ali ne „leptir”, „pčela” i „gusjenica”. On je „otac” i „muž”, ali nije „drug” i „sporednik” („imaš li druga i sporednika”). Kao da mu se, prema ovom istraživanju, smanjio društveni opseg.

U svom istraživanju slenga i ideologije na primjeru metafore ŽENA i MUŠKARAC, Kevečeš razmišlja na sljedeći način:

Zašto su se ove metafore (slenga) koristile kada se govorilo o muškarcima i ženama? Najvjerojatniji odgovor koji izranja iz ove studije je da postoje određena elementarna socijalna osjećanja i stavovi karakteristični za govornike slenga koji pogoduju upotrebi ovih metafora. Takva osjećanja i stavovi uključuju poštovanje ili nepoštovanje drugoga, uvažavanje drugoga, osjećanja, solidarnost i pažnju. Metafore koje smo istražili naročito su pogodne da bi se izrazila navedena osjećanja i iznijeli ovakvi stavovi u vezi sa drugim ženama i muškarcima. Kao dopunu metafori i elementarnim osjećanjima i stavovima koji ih uzrokuju, govornici (američkog) engleskog slenga operišu stereotipima i za muškarce i za žene. Stereotipi postaju jasni iz mnogih metonimičko upotrijebljenih rije-

či za muškarce i žene. (...) Mnogi od tih stereotipa koriste se za osnovnu ocjenu i procjenu ljudi: da iskažu postovanje ili nepoštovanje (Kövecses 2006: 165).

Naši studenti su za muškarca iskazali veliko poštovanje (u velikom broju) i veliko nepoštovanje (u malom broju).

Sve metaforičke realizacije za metafore MUŠKARAC i ŽENA pripadaju univerzalnim konceptualizacijama. Nismo našli nijednu koja to nije. Ali, unutar svake univerzalne, SVE je bilo kulturna varijacija. I kada bi lingvistička realizacija, tj. konkretna metafora iz korpusa bila kandidat za novu metaforu, skoro sve bi bile nove jer su inventivne, slikovite i veoma metaforične, što znači veoma udaljene od doslovnog značenja.

Prvo, brojčani odnos u jednakim metaforizacijama različit je za muškarca i ženu. U našoj studiji muškarci i žene su metaforizovani kao ŽIVOTINJE. Unutar te metafore iznenađuje relativno visok procenat VELIKE ŽIVOTINJE za žene i relativno visok procenat MALE ŽIVOTINJE za muškarce. I muškarci i žene su metaforizovani kao snažni i opasni, pa je to metafora „vuk”; i jedni i drugi su MALE ŽIVOTINJE, s metaforičnim leksemama „ptica” i „pčela”. Razlike u ostalim jednakim konceptualizacijama nisu bile tako dramatične. Hrana/piće da, ali nejednaka; srodstvo da, nije ni moglo biti jednako, može samo paralelno.

Drugo, stereotipsko predstavljanje muškarca kao STUBA je nestereotipski primijenjeno i na ženu, pa je i ona STUB. On je prototipični stub, dok je ona kategorija stuba od centra ka periferiji kategorijalne skale oslonca.

Treće, uprkos inverznim tipičnim predstavljanjem kao pod dva, zadržane su tipične predstave muškarca i žene iz krutog scenarija: najbrojnija metafora za muškarca oslikava ga kao pouzdanog i provajdera, STUB, dok je tipična predstava žene ranjive i dekorativne, CVIJET. Nespojivo s modernim vremenom i emancipatorskim trendovima, žena je predstavljena u modelu ranjivosti, fragilnosti i dekorativnosti, „cvijet”, muškarac je njen zaštitnik. Kulturno je specifično i jedno i drugo.

Četvrto, istražujući sleng u američkom engleskom koji obiluje metaforama životinja, Kevečeš navodi da je ideologija jasno učitana u način na koji su muškarci i žene konceptualizovani u (američkom) engleskom (Kövecses 2006: 152). On navodi da se mogu identifikovati četiri slikovne sheme ili metaforička izvorna domena, a to su: STVAR, HRANA, ŽIVOTINJA i SRODSTVO. U našem istraživanju muškarci i žene dijele veći broj izvornih domena, i to su: STVAR, HRANA, ŽIVOTINJA, SRODSTVO, NECJELOVITO BIĆE, STUB, ONTOLOŠKA ODREDNICA, PRETPOSTAVLJENI (TIPIČ-

NI / POZITIVNI) KVALITET. To je mnogo više nego što je ustanovio Kevečeš (Kövecses 2006). Ovi nalazi ukazuju na elemente univerzalnosti u ovakvom načinu metaforizovanja.

Peto, u terminima kulturnih scenarija, tradicionalnih i vrijednosti modernog doba, muškarac je rastrzan u velikoj mjeri. Muškatac je STUB, ali on je i MALA ŽIVOTINJA i ŽENSKA ŽIVOTINJA, on je ZMAJ, ali i ŽENA. To su, vjerujemo, slobode izražavanja novoga doba i osobeni znaci duha pokornosti koji je izašao iz boce i pokazao svoje pravo lice. To su sve kulturno specifične metafore kojima je pogodovala matrica stereotipnog i tradicionalnog mišljenja u vidu krutog scenarija, ali i nove vrijednosti labavog scenarija.

BIBLIOGRAFIJA

Black, Max. 1962. *Studies in Language and Philosophy: Models and Metaphors*. New York: Cornell University Press.

Bratić, Vesna, Milica Vuković. 2016. "Commodification of women through conceptual metaphors: The metaphor woman as a car in the Western Balkans", *Gender and Language* 10(3), in print.

Chouliaraki, L and N. Fairclough. 1999. *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fairclough, Norman. 2006. *Language and Globalisation*. New York: Routledge.

Fernandes, James W. (Ed.). 1991. *Beyond Metaphor: The theory of tropes in anthropology*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Fauconnier, Gilles. 1994. *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, Gilles. 1997. *Mapping in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gibbs, Raymond W. 1994. *The poetics of mind: Figurative thought, language and understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goatly, Andrew. 1998. *The Language of Metaphors*. London and New York: Routledge.

Goddard, C. and A. Wierzbicka. 2004. "Cultural scripts: What are they and what are they good for?" *Intercultural Pragmatics* 1–2: 153–166.

Grady, Joseph E. 1997a. *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. Ph. D. diss., University of California at Berkeley.

Hall, Edward T. 1976. *Beyond Culture*. New York: Doubleday.

Halupka-Rešetar, Sabina i Biljana Radić. 2003. Animal names used in addressing people in Serbian. *Journal of Pragmatics* 35, 1891–1902.

Hart, Christopher. 2011, 'Moving beyond metaphor in the cognitive linguistic approach to CDA: construal operations in immigration discourse'. in C Hart (ed.), *Critical discourse studies in context and cognition*. Discourse approaches to politics, society and culture (DAPSAC), vol. 43, John Benjamins, Amsterdam, 161–192.

Hines, Caitlin. 1999. "Foxy chicks and Playboy bunnies: A case study in metaphorical lexicalisation". In Misako K Hiraga, Chris Sinha, Sherman Wilcox (ed.) In *Cultural, Ty-*

DODATAK

Tabela 2															
Pojimovna metafora															
Muškarac															
I metafore															
Br.	Metafora	Lingvističke realizacije										Br. odg.	Proc.		
		8	10	14	13	10	12	10	14	13	13				
1.	Muškarac je stub porodice	Stub porodice	8	Glava porodice	10	Glava kuće (i van kuće)	14	Stub	13	Stub/ snaga	10	Podrška	2	72	24.0%
		Stub čovječanstva	1	Oslonac	12	Stub/ snaga	10	Podrška	2						
		Sigurnost/stub	2												
2.	Muškarac je (za)štit(nik)	Zaštitnik porodice	25	Zaštita (i podrška) ženi	5	Čuvar (porodice)	1							31	10.3%
		Životinja	5	Konj	2	Lav (u zatvoru (1))	8	Slon	1						
		Vuk (u jagnjejoj koži (1))	5	Bik	1	Tigar	1	Svinja	2					28	9.3%
		Magarac	2	Ris	1	Jarac	1								
4.	Pretpostavljeni (tipični) kvalitet za muškarca	Hrabrost	3	Jak	3	Sigurnost	2	Stijena	16					28	9.3%
		Zid	1	Kamen	1	Snaga	2								
		Snažnija strana	2	Polovina	2	Pola svijeta	1	Jača polovina	13					20	6.7%
		Nepotpun	2												
		Pčela	2	Ptica pjevačica	1	Ptica	1	Bubašvaba	1						
6.	Muškarac je mala životinja	Tetrijež	1	Kukavica	3	Trut	1	Leptir na početku, užas- na gusjenic na kraju	1					11	3.7%
		Muškarac	1	Čovjek	3	Ljudsko biće	2	Muško biće	2					8	2.7%
		Dijete	4	Vječiti dječak	1	Infantilan	1	Nezreo	1					7	2.3%
		Voda	2	Kralj	3									5	1.7%
		Tata	1	Otac	2	Muž	2							5	1.7%
		Vino	3	Orah (spolja tvrd, unutra nije)	1									4	1.3%
		Igračka ženi	2	Voz	1									3	1.0%
		Žena	3											3	1.0%
		Zmaj	3											3	1.0%
II metonimije															
15.	Muškarac je jedan dio njegovog tijela	Mišići	4	Biceps	1	Triceps	1	Brada	2					10	3.3%
		Brkovi	2												
Ukupno														251 (Od 300)	83.7% (Od 100%)

pological and Psychological Perspectives on Cognitive Linguistics 9–23. Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins.

I-wen Su, Lily. 2002. “What can Metaphors Tell us about Culture?”. *Language and Linguistics* 3.3: 589–613.

Jackson, Jane. 2012. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Oxon: Routledge.

Koller, Veronika. 2011. “Analyzing Metaphor and gender discourse” In *Unité et diversité de la linguistique*. Lyon: Atelier intégré de publication de l’Université Jean Moulin, 125–158.

Kövecses, Zoltán. 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kövecses, Zoltán. 2006. *Language, Mind and Culture*. New York: Oxford University Press.

Kövecses, Zoltán. 2010. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Lakoff, George and Mark Johnson. 1980. *Metaphors we Live by*. Chicago and London. The University of Chicago Press.

Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Langacker, Ronald W. 1987. *Foundation of Cognitive Grammar*. Vol. I: *Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.

Leezenberg, Michiel. 2001. *Contexts of Metaphor*. Amsterdam: Elsevier.

Locke, Terry. 2004. *Critical Discourse Analysis*. London, New York: Continuum.

Martin, Judith N. 2010. *Intercultural communication in Contexts*. New York: McGraw-Hill.

Perović, Slavica. 2011. “Apologies — The Montenegrin way of dispreferred” in *Selected Papers from the 19th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics (ISTAL 19)*, eds. E. Kitis, N. Lavidis, N. Topintzi and T. Tsangalidis, pp. 383–392.

Perović, Slavica. 2011a. “You want an apology? Well, I am sorry” u *Jezik u upotrebi, Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*, ur. Vera Vasić. Novi Sad, str. 181–199. UDK 81’42.

Perović, Slavica. 2016: “Apologising and the Montenegrin cultural script”. *Logos et Littera: Interdisciplinary Approaches to Text*, 3(1), pp. 1–24. Available at: <http://www.ll.ac.me/treci%20broj/Perovic%201-24.pdf> (accessed at 16.26 22/8/2016)

Perović, Slavica. 2016a. *Pojmovna metafora kulturno srodnih pojmova*. Podgorica: CANU.

Pešić, Vukašin. 1986. *Patrijarhalni moral Crnogoraca*. Titograd: Istorijski institut Crne Gore.

Rečnik srpskoga jezika. 2007. Novi Sad: Matica srpska.

Rečnik srpskohrvatskoga jezika. 1969. Novi Sad/Zagreb: Matica Srpska/Matica hrvatska.

Ricoeur, Paul. 1977. *The Rule of Metaphor: Multidisciplinary studies of the creation of meaning in language*. Toronto: University of Toronto Press.

Taylor, J. R. 2002. *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Wierzbicka, Anna. 1985. “Different cultures, different languages, different speech acts: Polish vs. English”. *Journal of Pragmatics* 9(2): 145–178.

Wierzbicka, Anna. 2006. *English Meaning and Culture*. Oxford: Oxford University Press.

Slavica PEROVIĆ

CONCEPTUAL METAPHOR MAN

Summary

This paper deals with the conceptual metaphor of the concept *man* departing from the assumption that the individual conceptualisations of the given concept will be culturally unified due to the dominant cultural pattern, the implied concept of family and the context. We expect to find both the generally established conceptual metaphors known as universals and the culturally conditioned ones usually referred to as cultural variation. We will try to reveal the cognitive mechanisms that motivate such conceptual metaphors through the principle of domain mapping (Kövecses 2005, 2008) which will show structural similarity between the two concepts.

The corpus for this paper was obtained through a questionnaire that students of Montenegrin universities completed and it took the form of a complementation. It was expected that the students' linguistic metaphorical realisations would confirm the known conceptualisations, but also reveal the ones that are less typical and conventional for the Montenegrin culture. The theoretical framework of this paper is conceptual metaphor, resting primarily on the assumption that metaphor conceptually creates our thoughts and that the conceptualisation of the world and self by the means of metaphor is reflected in language (Lakoff and Johnson, 1980, 1987; Kövecses 2010, 2006, 2005). We will use the theory of the cultural scenario of Ana Wierzbicka to shed additional light on the culturally specific metaphors from this paper.

Key words: conceptual metaphor, man, cognitive linguistics, cultural scenario, universals